№ 58: ХРИСТИЯНСТВО І ПСИХОАНАЛІЗ

Лакан і теологія

ДМИТРО ОЛЬШАНСЬКИЙ

18 ГРУДНЯ 2019

Жак Лакан каже суперечну, на перший погляд, річ: *«Любити – це віддавати те, чого сам не маєш»*. Показово, що вперше він говорить про любов, посилаючись на диспут між св. Томою Аквінським та Ґійомом Сенамурським та цитуючи останнього, який писав, що любов жодним чином не пов'язана з пошуками особистісного блага. Для Лакана виявляється абсолютно принциповим, що любов перебуває по той бік блага в тому сенсі, що, на відміну від закоханості, не може бути вичерпана індивідуальним благом. Любов спрямована на буття іншого та має не етичний, а онтологічний статус.

Джерело: Ушкоджений фрагмент античної мармурової скульптури

У цьому розумінні взаємини з Богом радше онтологічні, позаяк у них нема місця для особистісного задоволення. Відповідно ми не маємо права розглядати їх суто як сублімацію почуттів до батька, адже це була би жахлива примітивізація. Бога як інстанцію мови та закону неможливо звести до конкретної батьківської фігури. Натомість любов безпосередньо пов'язана з місцем іншого, себто зі структурним статусом суб'єкта. Саме в такому сенсі Жак Лакан утверджує відому формулу: «*Любити – це віддавати те, чого сам не маєш, тому, хто того не потребує*». Ідеться про такий дар, який приречений залишитися без відповіді, бо його взагалі не вважатимуть даром.

Уже Зиґмунд Фройд розрізняє два типи закоханості. Він каже про закоханість нарцистичного та дотичного типів. У першому випадку ми віднаходимо в іншому риси, що схожі на наші власні, отже, здатні підтримувати нашу уявну ідентичність. Коротко кажучи, ми кохаємо себе в іншому. Інший для нас виконує функцію дзеркала. У другому випадку інший не лише віддзеркалює наш власний образ, але наші взаємини вже укорінені в спільні символічні та ціннісні підвалини. Важить, щоб інший мав такий самий зв'язок із мовою та великим Іншим, хоча може вельми не

збігатися з нашим нарцистичним ідеалом. Психоаналітики зазвичай стикаються з цим у клінічній практиці. Ми добре бачимо, що любов лежить у площині, відмінній від ідентифікації, коханий, бо недосконалий, однак таке кохання за дотичністю для Фройда виявляється сильнішим та більш фундаментальним за нарцистичний тип. У цьому контексті правильно, що ми кохаємо вже не так особистість, як наші почуття, направлені на великого Іншого, які ми, однак, транслюємо через фігуру маленького іншого. Виходить, що якщо в коханні брали б участь лише дві сторони, такі стосунки були би просто неможливі. Кохання між людьми уможливлюється лише тому, що в ньому завжди наявна позиція великого Іншого, і в конкретному випадку можемо стверджувати, що цим Іншим є Бог. Любов існує тільки тому, що кожен з нас має взаємини з Богом.

У V «Семінарі» від 29 січня 1958 року Лакан каже: *«Формула любові стверджує: любити – це віддавати те, чого сам не маєш, та не давати те, що маєш. Я не повертатимусь до причин, за якими повідомив вам цю формулу, проте вірте, що все саме так, та використовуйте її як ключ, як маленький підйомник, до якого варто лише доторкнутися, аби він підняв вас на необхідний поверх. Нехай ви її й абсолютно не зрозуміли. Так було би навіть ліпше. Любити – означає давати щось комусь, хто може мати або не мати те, про що йде мова, але в будь-якому разі ви віддаєте те, чого наперед не маєте, тимчасом як віддавати – значить давати те, що маєте. У цьому криється уся різниця»*. Отже, йдеться про специфічний акт дару, який не має нічого спільного з правом володіння. Що це за об'єкт? Особисто я назвав такий акт «контрабандистським», бо хоча ви не володієте власністю, однак можете її комусь передати.

Оскільки це одне з найнепевніших місць у лаканових текстах, численні філософи та аналітики зверталися до нього у власних розважаннях, часом, на жаль, оминаючи другу частину формули – «*віддавати тому, хто того не потребує*». Коли так, чи можемо ми стверджувати, що справжнє кохання приречене на нерозуміння та невзаємність? Це ж бо дар, який ніколи не розпізнають та не зрозуміють. Одна з ключових тез Жака Дерріди – дар можливий як дар тільки тоді, коли він не маркерований, не названий цим іменем. Істинний дар – той, що руйнує логіку обміну дарунками. Подивімося на дар життя. Цей дар спрямований до порожнечі та до ніщо, адже дитина в жодний спосіб не може його компенсувати, повернути чи визначити, чи потрібен він їй взагалі. Людину поставлено перед фактом дарунку їй чогось безцінного – того, що неможливо виміряти жодною логікою обміну чи вартістю. Ба більше, тим, що їй даровано батьками та Богом, вона ніколи повною мірою не володітиме.

Може, саме тому Нансі каже про християнське розуміння любові в Лакана. Це акт неможливого, який,

однак, маємо звершувати крізь небуття.

Схожі міркування знаходимо в Жана-Люка Нансі, який 2001 року під час лекції, присвяченій Жакові Лакану, в The European Graduate School сказав наступне: «*Поняття любові в Лакана – це християнське визначення, себто означення неможливого. Ми добре розуміємо цю ідею, та можемо з нею зголоситися, навіть якщо не вважаємо себе християнами, однак що означає: «віддавати те, чого не маєш»? Безсумнівно, це значить віддавати не те, що я можу мати, тобто не щось з моїх володінь*». Любов неможливо попросту взяти і віддати іншому ні як річ, ні як самого себе. По-перше, любов уникає логіки присвоєння та очуження, купівлі та продажу, зрештою, марксового виробництва та розподілу. По-друге, у любові я не можу віддавати себе самого, бо не до кінця собі належу. І по-третє, любов – це не річ, щоби її можна було би віддати. Подарувати можна тільки тіло, та й то, лише його частинку – кастроване тіло. «*Коли я міг би віддати себе самого, це означало би, що сам я належу собі як річ. [Лаканове] визначення стверджує, любити – це віддавати ніщо, те, що взагалі не належить світу речей та об'єктів. Для мене це означає – дарувати іншому те, що за ніяких обставин не може стати моєю власністю, як то, наприклад, моя власна персона. Інакше кажучи, дарувати те, що знаходиться по той бік, поза межами самого суб'єкта*», – продовжує Нансі. У німецькій традиції, посилаючись на Гайдеґґера, можна було би сказати, що сенс любові в «закинутості» себе самого. Нансі завершує свої розмисли принципово важливою тезою: «*Любов виказує нам усю неможливість бути самими собою*». Крім того, в акті любові моє «я» полишає будь-яку капіталістичну логіку купівлі/продажу, що дає мені як суб'єкту кохання надзвичайно важливий досвід неспіввпадіння з самим собою. І кожного разу, коли я обіцяю коханому подарувати йому самого себе, я стикаюся з ситуацією неможливості. У такий спосіб я зустрічаю власне розщеплення, адже розумію, що не в змозі подарувати дар, який єдиний і можу подарувати. Схожа історія із заповідями. Ми навряд чи колись будемо спроможні виконувати їх усі, однак, попри все, зобов'язані щоденно це робити. Може, саме тому Нансі каже про християнське розуміння любові в Лакана. Це акт неможливого, який, однак, маємо звершувати крізь небуття. І це єдиний спосіб чи то в акті любові, чи віри утвердити власну суб'єктивність. У цьому контексті доречно згадати Послання Св. апостола Павла до Коринтян. Віра та любов очікують від нас кроку в безодню, у небуття, і лише зробивши його, можемо змінити себе самих.

З клінічної психоаналітичної перспективи, коментуючи лаканову формулу любові, Жак-Ален Міллер 2008 року казав: «*Любити – це визнавати власну нестачу та передавати її іншому, вміщувати її в нього. Це не означає віддавати ті блага чи дарунки, що маєш, це значить дарувати щось інакше – те, чого ти не маєш, щось, що перебуває по той бік тебе самого.*

Робити так означає визнавати власну нестачу, або, як казав Фройд, власну кастрацію». Таке розуміння певним чином сягає Арістофанівського міфу про дві половинки. Далі ще цікавіше: «*Віддавати те, чого не маєш, – сутністно жіноча риса*». Зрештою, Міллер стверджує, що чоловіче кохання завжди виглядає трохи комічно. Тоді виникає питання: чим любов принципово відрізняється від бажання? Ми неодмінно стикаємося з платоновою концепцією бажання, яке буцімто виникає, коли на боці іншого я бачу те, чого мені бракує. Досить відкрити діалог «Бенкет», де читаємо, що хворий бажає здоров'я, бо йому його не вистачає, тоді як здоровому непотрібно нічого, бо він і так має усе. Як на мене, не досить коректно прирівнювати любов до бажання, адже любов передбачає взаємини дещо іншого регістру. Якщо припустити за ймовірне, що у формулі «*те, чого ти сам не маєш*» Лакан має на увазі нестачу буття суб'єкта, таке розуміння любові знову-таки не надто відрізняється від бажання, яке також структуроване нестачею. У такому разі втрачається специфіка любовного досвіду. Виходить, закоханий нічим не відрізняється від актора, що функціонує в істеричному дискурсі, науковця, що існує в академічному дискурсі та, врешті-решт, будь-якої людини, чиє бажання відчужене та поміщене в іншого. Для Міллера такий суб'єкт наперед виглядає комічно. Виникає цікава паралель. Геґель в «Лекціях з естетики» зазначає, що будь-яка суб'єктивність наперед комічна, бо суб'єкт пов'язаний із його паном стосунками бажання. Суб'єкт вважає, ніби пан щось має, щось, чого йому бракує, тому у статусі того, хто бажає, видається кумедним. Це цілком співзвучно з міллеровим означенням закоханого, який, демонструючи власну рану та травму, за його словами, виглядає жіночно. Так працює комічне в грецькій трагедії. Це історія невротика. Натомість для цілісного психотика комедій не буває: він не бажає, відповідно і не є смішним. Бажання робить нас кумедними, не любов. Міллер, як мені здається, не надто їх розрізняє.

Любов вимагає переступити через себе, піти на ризик, здійснивши, як я це означив, акт «контрабанди», тобто перепродати те, що тобі не належить. Цей ризик пов'язаний з розривом логіки володіння собою та іншим, тому любов вимагає самозречення.

Утім Лакан підкреслює різницю між бажанням і любов'ю. Любов він розуміє як дар і як акт, натомість бажання прописане в символічному регістрові та структуроване мовою. У такому сенсі любов перетворюється на вчинок, що змінює позицію суб'єкта. Це подвиг дару. Любити, інакше кажучи, – не лише усвідомлювати та підтримувати власну нестачу (кожен невротик так

чи інакше плекає її та насолоджується нею). У клінічній практиці періодично бачимо пацієнтів, які безліч разів закохуються, шукаючи в інших власну нестачу, проте, як не дивно, її не знаходять. Натомість любов вимагає переступити через себе, піти на ризик, здійснивши, як я це означив, акт «контрабанди», тобто перепродати те, що тобі не належить. Цей ризик пов'язаний з розривом логіки володіння собою та іншим, тому любов вимагає самозречення. Вихід поза межі власної суб'єктивності спрямовує нас до тривоги. У такому сенсі любов – нереальний акт. Не неможливий, однак учинок, що руйнує межі реальності. Закоханий не здатен подарувати іншому навіть свій симптом, і це властиво той момент, коли він усвідомлює, що насправді не має нічого. Він втрачає будь-які форми власності. Важливо, що відмовившись від будь-яких уявних чи символічних лещат, досвід любові дозволяє нам розімкнути власну ідентичність. Це акт перелому в історії. У любовному досвіді ми маємо дар зустрічі з чимось, що перебуває по той бік нас, з чимось, що нас перевищує.

Саме тому Лакан каже, що досвід психоаналізу неможливо відділити від любові. Алан Бадью іде далі, стверджуючи, що психоаналіз – це єдина наука про любов, адже він не лише її концептуалізує та теоретизує, а дає нам практику любовних взаємин у регістрі реального між двома особами між якими, крім того, виключені будь-які сексуальні стосунки. Це взаємини, що сповнені повністю сублімованої еротики. Ідеться про сконструйований у чистому вигляді любовний експеримент. Про це пише Фройд у його добре відомих «Нотатках про любов у переносі», де він утверджує любов як суто людський досвід, невідомий світові природи. Ми не можемо її описати за допомогою інстинктів та рефлексів, не вдаючись до редукції. Це, якщо хочете, *протиприродний*[1] досвід, і тому він людський. Любов несе в собі полиск божественного. «*Віддавати іншому те, чого сам не маєш*» – означає передавати йому цю пекельну порожнечу об'єкта бажання яка, за словами Лакана, «*у тобі більша тебе самого*». За Фройдом йдеться про das Ding – річ, переповнену реальністю; річ, що є одночасно об'єктом і причиною натхнення. Тільки зіткнувшись через коханого з реальним, з цією викритою та втіленою порожнечею, ми можемо говорити про здійснений акт любові.

Отож, що це за річ, якої ми самі не маємо, але можемо передати її іншому? Це наш утрачений об'єкт бажання – об'єкт, що не належить ні мені, ні моїй психіці, ні моєму світові, ні реальності. Саме тому любов завжди несе в собі відблиск трансцендентного. Любов – це єдиний досвід, що дозволяє нам стати по той бік нас самих та вийти поза межі реальності.

Фрагмент з лекційного курсу Дмитра Ольшанського «Лакан і теологія», що був прочитаний у київському Інституті св. Томи Аквінського 27-29 травня 2013 року

ДМИТРО ОЛЬШАНСЬКИЙ 18 ГРУДНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**

Примітки

1. Під «природою» мається на увазі не поняття «φύσις» та його відповідник «natura» у класичній метафізиці, а світ інстинктивних тваринних жадань. У цьому слововжитку «протиприродний» має сенс «не тваринний» або «цілковито людський» – *прим. перекладача*.